

Editorial

Alespoň na první pohled se nezdá, že by české společnosti nějak více záleželo na tradici. Zdaleka ne pouze ve městech ochotně přizpůsobujeme svůj životní styl a hodnoty úrovni technického rozvoje, necháváme si také reklamou vnučovat vzory chování „ze západu“.

Tradice ale paradoxně působí také jako prodejní známka, stačí si projít oddělení potravin v blízkém supermarketu, vše se zde dělí do dvou skupin: novinky a tradiční receptury. Podle počtu výrobků v těchto skupinách můžeme usuzovat, kolik procent spotřebitelů dává přednost „tradičním ověřeným recepturám“, kolik naopak raději sáhne po novince. Také na svých stolech přivítáme ve své většině rádi tradiční českou kuchyni, ať už si pod tímto pojmem představujeme smažený sýr nebo knedlo zelo vepřo.

Třeba takové brambory. Nikdo nepochybujeme, že jsou základní surovinou tradiční české kuchyně, taková bramboračka, bramboráky, bosáky... Odborník je však překvapen, „na milost“ vzala česká společnost brambory definitivně až po první světové válce, ještě v průběhu devatenáctého století proběhlo několik vln přízní a zavržení této rostliny dovezené z Nového světa a propagované v Čechách s nemalou námahou a dlouho také bez výrazného úspěchu. Pěstování brambor provázelo od začátku několik neúspěchů, ať už to byly epidemie chorob nebo konzumace - z neznalosti - jedovatých plodů.

Jak dlouho je třeba, aby vznikla tradice? U dálkového pochodu stačí opakovat několik ročníků, divadelních festivalů by asi mělo být víc, aby byly označeny za tradiční. Jídlo se stává tradiční po mnoha desetiletích až staletích. A zrovna u jídla jednoznačně platí, že není tradičním označováno to, co je nejstarší. Lněný olej? Člověk by řekl, dietetický výmysl. A ono to je spíš tak, že se používal celá staletí, dokud průmyslová výroba nezměnila technologické postupy.

Tradice se zdá být také dobrým politickým artiklem, alespoň se jí ohání několik parlamentních i neparlamentních politických stran. Je zvláštní, že i tyto se neshodnou, odkazují se totiž často na období dříve či dávněji minulé, ba dokonce i v Čechách dosud nikdy neexistující. Konzervovat se tedy i v politice dá cokoli a i tady (stejně jako u sušenek) platí, že je úplně jedno, co se pod tradiční nálepkou skrývá, hlavně že značka prodává.

Adéla Seidlová

«TEORIE PRO VŠECHNY»

» **Může existovat občanská společnost bez národní identity?**

Během volební kampaně před loňskými volbami do Poslanecké sněmovny se u nás rozběhla diskuze o tom, zda ti politikové, kteří hovoří o národní identitě a národních zájmech, jsou či nejsou nepřáteli občanské společnosti. Zatímco někteří komentátoři politického dění u nás tvrdí, že národní identita a formulace národních zájmů občanskou společnost rozkládá, pro badatele zabývající se národní identitou a nacionalismem jsou národní identita a občanská společnost spojité nádoby. Proč?

Národní identita je kolektivní identita, která se začala formovat v Evropě po pádu karolínské říše. Šlechta a duchovní se začali označovat latinským termínem *natio* - národ, aby zdůraznili používání společného jazyka a společnou historickou zkušenost. Termín národ se nevztahoval na celou populaci regionu, ale pouze na ty třídy, které si vyvinuly pocit identity založený na jazyku a historii a jednali na základě něho. Později - od patnáctého století dodnes - jsou za národ považováni lidé, kteří sdílí společné zákony a politické instituce na určitém teritoriu a rámci pevně vymezených hranic. Podle této novější koncepce je národ *societas civilis* - občanská společnost, tj. politická komunita občanů určitého státu, kteří jsou oprávněni účastnit se politiky a uplatňovat svou suverenitu.

Národní identita je tedy zvláštní forma kolektivní identity díky níž se lidé bez ohledu na fyzický kontakt mezi sebou cítí být vzájemně svázáni. Důvody, proč se cítí být vzájemně svázáni, jsou rozmanité - nejčastěji jde o stejný jazyk, život na nebo vztah k určitému teritoriu, společně sdílenou historii, stejně interpretované chvíle, kdy národ, ke kterému se řadí, selhal či naopak uspěl, stejné zvyky, V současných společnostech je národní identita jednou z nejvýznamnějších kolektivních identit. Zpravidla dominuje nad identitou sexuální či genderovou, věkovou, třídní, náboženskou, stranickou a jinými identitami a definuje, kdo jsme.

Vzhledem k tomu, že národ je vlastně občanská společnost, je národní identita také svázána s liberální demokracií. Lidé, kteří chtějí žít a rozvíjet se v (občanské) společnosti, musí interagovat s ostatními lidmi a být s nimi i do určité míry solidární. V (občanské) společnosti mají všichni členové - občané určitého národního státu - stejná práva a stejné povinnosti, která jsou chráněna sankcemi a institucemi. Hledání občanské společnosti je hledáním stejných práv a povinností pro všechny

občany v rámci ústavy liberálního demokratického státu. Podobu této ústavy má však ve svých rukou právě občanský národ, který se vyznačuje určitou národní identitou, národní ideologií – občanským nacionalismem a společně sdílenými hodnotami.

Národní identita je, jak je vidět, nutnou podmínkou k dosahování určitých a někdy i významných politických cílů. Svědčí o tom příklady ze zemí, v nichž proběhla úspěšná postkomunistická transformace. V zemích, kde existovala silná národní identita (Estonsko, Litva, Polsko, Slovinsko, ...), byla zpravidla také silná občanská společnost usilující o demokracii, zatímco v zemích, kde národní identita silná nebyla (Bělorusko), nebyla ani silná občanská společnost, která by se postavila proti ustavení dalšího nedemokratického režimu.

Občanská společnost – sféra mezi jednotlivcem a státem – nemůže existovat bez národní identity. Národní stát je stále nejdůležitější kolektivní jednotkou, která jednotlivcům poskytuje určitou ochranu (sociální, diplomatickou, vojenskou atd.). Jeho existence závisí na životaschopné občanské společnosti, která si definuje míru této ochrany. A míra této ochrany závisí na míře solidarity, kterou vůči sobě jednotliví občané národního státu cítí – na národní identitě.

Mgr. Klára Plecítá-Vlachová

» **Feministická sociologie**

Slovo feminismus, feministický apod. vyvolává občas pousmání, ne-li přímo výsměch či jasné odsouzení. Skutečností však je, že mnohé (i když jistě ne všechny) výtky a požadavky na sociologii, se kterými přišly feministické teoretičky, jsou dnes více či méně obecně přijímané (o čemž svědčí mimo jiné v českém prostředí pomalu ujímající se pojem gender). A téměř žádná učebnice sociologie se dnes neobjede bez zmínky o feministické sociologii a genderové perspektivě.

Feministické hnutí pronikající na Západě v 70. letech i na akademickou půdu obrátilo pozornost na to, jak sociologie pojednává o vztazích mezi muži a ženami a především na to, jakým způsobem sociologické pojmy a koncepty vypovídají o životech žen a ženské zkušenosti.

Proč se např. sociologie práce zaměřuje výhradně na placenou práci a pomíjí a to, že ženy, které jsou v domácnosti, také pracují a často si i přivydělávají, byť v rámci neformální ekonomiky? Proč sociologie spojuje ženy výhradně se soukromou sférou a muže se sférou veřejnou? Proč výzkumy sociální stratifikace odvozují sociální status rodiny od postavení muže? Tyto a podobné otázky a námítky začaly v 70. letech 20. století vznášet na adresu sociologie feministické kritičky¹. Poukazovaly na

¹ Za jednu z prvních prací feministické sociologie se považuje práce Ann Oakley: *Pohlaví, gender a společnost* z roku 1972. (V českém překladu vyšla v roce 2000.)

to, že sociologie od svého založení spočívala na určitých genderových stereotypech a že nejen témata, ale i metody sociologického zkoumání byly formovány na základě zkušeností mužů. Sociologie tak vlastně reprodukovala a dále posilovala genderové stereotypy, se kterými se můžeme setkávat v každodenním životě.

Feministická sociologie přitom zdůrazňovala mocenský aspekt genderových rozdílů a vytkla si za cíl odkrývat, jak genderové rozdíly zakládají mocenské nerovnosti. Důraz byl přitom kladen na porozumění vztahům mezi individuálním jedním a sociální strukturou. Socioložky Pamela Abbott a Claire Wallace² shrnují úkoly feministické sociologie do čtyř bodů:

1. Je třeba uznat význam kategorie genderu jako vysvětlující proměnné společenských vztahů. Zároveň je však nutné sledovat vzájemné spolupůsobení této kategorie s dalšími sociálními proměnnými jako je sociální třída, etnická či rasová příslušnost apod.
2. Na sociální realitu je nutné pohlížet jak z hlediska mužů, tak z hlediska žen.
3. Veřejnou a soukromou sféru nelze považovat za dva oddělené světy, ale je nezbytné zkoumat vzájemné vztahy mezi těmito oblastmi.
4. Je třeba revidovat existující sociologické teorie a metody.

Feministická sociologie není proud vnitřně jednotný. Různé názory panují v závislosti na širších teoretických východiscích (marxismus, liberální feminismus, radikální feminismus, socialistický feminismus, poststrukturalismus atd.) na vysvětlení příčin genderových nerovností a na to, zda (a jak) je možno je odstranit. Rozdílné názory jsou i v otázce vztahu feministické sociologie k sociologii „hlavního proudu“. Na jednom pólu se nachází názor o možnosti integrace poznání feministické sociologie do sociologie „konvenční“ a na opačném pak názor, že je třeba vzhledem k zásadní odlišnosti perspektiv mužů a žen samostatný výzkum ženské zkušenosti určený ženám a realizovaný ženami. Mezi stanoviskem integrace a separatismu pak stojí postoj, který lze označit jako kompromisní. Podle tohoto názoru je pouhá integrace poznatků feministických poznatků do sociologie nedostatečná, pokud nedojde k zásadní transformaci jejích konceptů. Zároveň však tento názor poukazuje na to, že výzkum, který se zaměřuje pouze na ženy a pomíjí muže, opomíjí významnou součást sociálních vztahů, která jsou významná pro pochopení fungování genderových vztahů.

Bc. Jana Chaloupková

» **Fenomén veřejného mínění**

V novinách můžeme v současnosti číst prakticky denně výsledky nejrůznějších výzkumů

²Abbott, P – Wallace, C. *An introduction to sociology: feminist perspectives*. Routledge. London 1990, s. 15.

veřejného mínění. Možná nejen mě napadlo zamyslet se nad otázkou, co to vlastně to veřejné mínění je a jak se zkoumá.

Pojem veřejného mínění se v sociologii objevuje koncem 19. století a dále je pak rozpracováván zejména na počátku století 20. Důležitou podmínkou rozšíření tohoto pojmu je převládnutí představy o jedincích jako svobodných občanech, kteří si mohou svobodně vytvářet mínění o veřejných záležitostech a mají zároveň právo své mínění svobodně vyjádřit. Nezanedbatelnou roli sehrály masové sdělovací prostředky. Díky nim jsou totiž velkým skupinám lidí předkládány určité problémy a události, na něž si jedinci vytvářejí vlastní názor.

Ve svých počátcích bylo veřejné mínění považováno za víc než jen pouhý součet individuálních mínění, za jakousi vyšší kvalitu, která byla označována pojmy jako kolektivní duše, skupinová mysl apod. Ve 30. letech 20. století je toto pojetí v podstatě opuštěno a na veřejné mínění je pohlíženo jako na souhrn individuálních mínění. Takto pojaté mínění je možné považovat za hromadný statistický jev, s nímž lze pracovat na základě specifických statistických metod.

V současnosti je pro potřeby výzkumů veřejného mínění veřejnost v podstatě chápána jako obyvatelstvo určitého území, u nás tedy většinou populace České republiky starší 15 let. Cílem výzkumů je podat věrohodnou informaci o náladách a názorech obyvatel na nejrůznější otázky společenského života. Výzkumy veřejného mínění také umožňují poznat sílu určitého názoru v populaci a sociální složení jeho zastánců a odpůrců.

Současná podoba výzkumů veřejného mínění vychází z aplikace tzv. statistických výběrových šetření. Jedná se o soubor metod, na jejichž základě je ze základního souboru (u výzkumů veřejného mínění je to nejčastěji již výše zmíněná populace České republiky starší 15 let) vyčleněn výběrový soubor, který by měl být co nejpřesnějším odrazem souboru základního, tedy jakýmsi průřezem celou populací. Výzkum je pak prováděn na tomto výběrovém souboru a jeho výsledky jsou pak s určitou mírou pravděpodobnosti zobecňovány na celou populaci. Za zakladatele tohoto typu výzkumů bývá obvykle považován Američan George Gallup.

Nejčastěji používanou metodou při výzkumech veřejného mínění je metoda standardizovaného dotazování. Vyškolení tazatelé zde provádějí rozhovory na základě dotazníků, do kterých zapisují odpovědi dotázaného (respondenta). Práce tazatelů má při výzkumu svoji nezastupitelnou roli a dobrá tazatelská síť (dostatek tazatelů rozmístěných rovnoměrně po celém našem území, kteří svou práci provádějí přesně podle pokynů a včas) je pro každou agenturu učiněný poklad.

Na kvalitu výsledků každého výzkumu veřejného mínění má vliv celá řada faktorů. Roli

hraje dobře sestavený dotazník (přehledný, jasně formulované otázky atd.), již zmíněná spolehlivá tazatelská síť, co nejpřesnější interpretace výsledků apod. Při četbě výsledků výzkumů v novinách je dobré mít také na paměti, že vypovídají o realitě pouze s jistou mírou pravděpodobnosti, i když ta je poměrně vysoká. Výzkum veřejného mínění tak může být jistě podstatnou a zajímavou výpovědí o sociální realitě, jeho výsledky bychom však neměli přeceňovat.

Naděžda Horáková, studentka FF UK

«AKTUALITY»

» Evropská integrace jako organizační proces. (Pracovní úvaha sociologa) – část 2.

2. Integrace je organizační proces společenských vztahů v nadnárodním celku. Subjekt, (či subjekty, nositelé) integračních procesů však není zřetelný.

Tato druhá teze souvisí s výše uvedeným konstatováním, že české obyvatelstvo ve svém celku není dost hluboce a komplexně informováno a připraveno pro vstup do EU a tím méně pak připraveno být rovnocenným partnerem pro navazování kontaktů s orgány a obyvateli dalších zemí EU. Není totiž dost jasné, a to je sociologicky zajímavé, kdo je dnes vlastně hlavním nositelem (hybatelem) evropského integračního snažení. Nejde zde ani tak o determinaci těchto procesů, která zřejmě souvisí s rozvojem technologií a globalizace, ale o to, které sociální skupiny usilují o připojení země k EU. Pokud jde o samotné EU asi bychom našli kořeny zájmu o integraci v oblasti ekonomiky, (společná hospodářská politika) v návaznosti na EHS, a tedy hlavně na sociální skupiny podnikatelů. Jde o to, zda tato, případně která další (nebo které) sociální skupina má dnes vlastně největší zájem (a proč) o to, aby naše země vstoupila do unie. Průběh sbližovacích procesů vyvolává dojem, že o integraci usiluje především vláda, státní administrativa, případně další státní politické orgány, poté politické (většina) a kulturní elity a asi také pracovníci sdělovacích prostředků. Z vnějšku pak jakoby hlavním nositelem integrace byla bruselská administrativa. Je ovšem fakt, že pro některé subjekty v již integrovaných zemích dokonce rozšiřování může být i na obtíž.

Všimněme si situace v přistupujícím státě. Můžeme vyjít z předpokladu, že sociálním nositelem integračního úsilí je ta sociální skupina, která předpokládá, že nejlépe získá. Od ní lze očekávat, že bude vyvíjet politický tlak na příslušné orgány, agitovat za vstup apod. Není pochyb, že takovou skupinou je především většina příslušníků střední vrstev, zejména pak ta jejich část, která je označována v sociologii jako "nové střední vrstvy". Jde o kvalifikované síly, většinou na vedoucích pozicích ve státních i soukromých institucích, které budou moci uplatnit svůj kulturní a sociální kapitál v prostoru

evropského společenství. Také další oddíly středních vrstev, střední a drobní podnikatelé získají většinou širší prostor uplatnění. Určité problémy očekávají střední zemědělské podnikatelé, ale zde se počítá s vyrovnávacími příspěvky z evropských fondů. Podporu integrace u středních vrstev konstatujeme i podle výzkumů veřejného mínění. Právě vrstvy inteligence prokazují nejintenzivnější zájem a aktivně se podílejí na objasňování cílů evropské integrace.

Mezi nižšími zaměstnanci a dělníky nenacházíme tolik nadšení a aktivistů. Setkáváme se zde také nejčastěji s nejasnostmi a obavami pokud jde o pokles životní úrovně po vstupu. Studie týkající se sociálních dopadů těmto obavám dávají zejména pro první léta zapravdu. Nicméně sociální charta EU obsahuje řadu opatření, která by měla předejít všem vážnějším sociálním dopadům integrace. Tyto obavy do značné míry vyrovnává optimistické očekávání dělníků a nižších zaměstnanců pokud jde o nabídku pracovních příležitostí v zahraničí po vstupu do EU. To navzdory tomu, že většina stávajících zemí si vynutila ochranné lhůty pro volný pohyb pracovních sil.

Pokud jde o skupinu velkých podnikatelů (kapitalisté, akcionáři) zaujímají již v současné době nadnárodní pozice a to jak z pohledu svých ekonomických aktivit, tak i pokud jde vlastní způsob života.

Shrneme-li tento krátký přehled možných sociálních subjektů z hlediska odpovědi na otázku komu tedy rozšiřování EU prospívá můžeme s určitou licencí odpovědět, že konec konců na integraci by měli něco získat všichni, tedy i všechny sociální skupiny. I když je pravda, že někomu prospěje více, někomu méně, nebo v něčem více, v něčem méně. Lze konstatovat, že nositelé integračních zájmů jsou nejčastěji mezi příslušníky středních tříd, zvláště mezi vysokoškolsky vzdělanými mladými lidmi. Ti pocítují většinou silný soulad svých životních aspirací s prostředím, které vytváří EU. Jsou nejlépe připraveni mají relativně nejsilnější svůj osobní „souhrnný kapitál“. Zde shledáváme nejsilnější soulad mezi subjektivními zájmy a zájmy skupin a celého státu. Od tohoto postoje je třeba odlišit lidi, kteří jsou sice pro vstup do EU, ale spíše jen z jakýchsi módních důvodů, víceméně povrchně zdůvodněných důvodů, nebo z důvodů politického přesvědčení.

Pokud se soustředíme na ztráty, které lze po vstupu do EU očekávat, pak jde hlavně o ty jevy, které souvisí s nezbytností vzdát se jisté suverenity národního státu ve prospěch nadnárodního společenství. V oblasti práva to např. znamená, že zákony EU se stanou součástí národního právního řádu a budou mít přednost před právem národním. Projeví se to i v oblasti tvorby právních norem jak v rovině občanského, tak i v rovině ekonomického práva. Národní stát bude především přejímat evropské komunitární právo a bude usilovat o jeho dodržování, naproti tomu přestane být tvůrcem obecných právních pravidel. Je rovněž pravda, že tato jistá

unifikace právního vybavení organizace evropského společenství vyhovuje nadnárodním globálně působícím ekonomickým subjektům. Pro ně jsou rozdílné právní normy národních států většinou komplikací a brzdou.

Za cenu jistého omezení státní suverenity získáváme možnost „evropského občanství“, prakticky pak možnost pohybovat se v širokém evropském prostředí. (což je výhodné zejména pro všechny národní ekonomické subjekty). Pro občany je tu pak možnost žít v širším vícenárodním společenství a multikulturním kontextu. To samozřejmě může být z jedné strany velmi pozitivní, nicméně z druhé strany to může být vnímáno i jako ztráta části národní specifiky, či vlastní identity, (vměšování cizích hodnot) a jistoty.

Přesto, že jsme výše zdůrazňovali již dávno probíhající kontinuální charakter integračního procesu, je nutno připustit, že přece jen sled jednotlivých opatření není a nebude zcela bez náhlých efektů. Obsahuje i nutné skokové (šokové) momenty, které přinesou momentální ztráty (pro někoho více pro někoho méně bolestně). Takovým skokem bude nesporně přechod na evropské ceny při zachování stávajícího trendu růstu mezd. Tento pokles by se měl postupně vyrovnávat.³ Podobný dopad bude mít zřejmě i na pozdější dobu plánované zavedení jednotné měny.

Z údajů Mezinárodního měnového fondu například vyplývá, že v zemích, které měly při vstupu podobně rozvinutou ekonomiku, jako je v současné době ekonomika ČR došlo po vstupu k poklesu výkonnosti. Teprve po zhruba deseti letech se vrací výkonnost na vstupní úroveň. To se dokonce týká i často zmiňovaného „ekonomického zázraku“ Irska.⁴ V roce 1999 dosahoval výkonnost české ekonomiky jen 60% úrovně EU a byla dokonce nižší než v nejméně vyspělých zemích EU jako je Řecko (67%), či Portugalsko (75%) .

Pro českou ekonomiku a celou společnost to zřejmě znamená, že musíme počítat v příštích letech s určitými ekonomickými problémy, poklesem výkonnosti ekonomiky a s příslušnými sociálními dopady. To náročnější nás tedy teprve čeká. Některé prognózy uvádějí, že na těchto nutných manipulacích ztratí především ekonomicky a sociálně slabší obyvatelé, zejména důchodci.

³ Některé ekonomické odhady v již zmiňovaném dokumentu naznačují, že postupný růst průměrné mzdy v roce 2008 dosáhne v ČR hladiny zhruba tří čtvrtin výše kupní síly v německých (západních) zemích. Což současně znamená, že dojde k vyrovnání české kupní síly s jinými zeměmi. Viz uvedený document str. 256-260. www.vlada.cz

⁴ Před vstupem do EU v roce 1973 činila výkonnost ekonomiky Irska 65,5% úrovně tehdejší EU. Rok po vstupu poklesla na 61,5 % a po deseti letech činila 64,7%. Pramen Mezinárodní měnový fond 2000.

Zvyšování ekonomické výkonnosti znamená pro českou ekonomiku především nutnost posílit konkurenceschopnost a to hlavně cestou nižších nákladů a vyšší technické úrovně výrobků a v neposlední řadě i zlepšením důvěryhodnosti českého ekonomického prostředí.

Existují samozřejmě ještě další možné problémy a ztráty, které zjistíme v souvislosti se vstupem do EU. I když např. o příštím fungování rozšířené EU víme velmi málo, je rovněž zřejmě zdůvodněná obava, že tak velký celek (25 států EU) bude muset být vybaven složitou organizační strukturou (a tedy i aparátem a úřady), která bude nesporně plodit organizační problémy a byrokratismus (viz dále).

Přistoupíme-li ke sčítáním zisků a ztrát (někde jen nadějí, či obav) ve všech možných oblastech z optimistické pozice, můžeme dojít k pozoruhodné hypotéze: integrací (integračním procesem) byl v celoevropském měřítku spuštěn jakýsi universální synergetický proces, v jehož rámci na základě vlastní aktivity a úsilí téměř všichni (jednotlivci, skupiny, podniky i národní subjekty) dosahují určitých ztrát a současně (v jiných oblastech) určitého zisku. Součet těchto „ztrát a zisků“ je většinou kladný, tedy ve svém důsledku se dosahuje určitého „souhrnného profitu“. Zisky i ztráty nemusí mít a také nemají ovšem jen ekonomický charakter, často jde i jen o rozšíření potenci, svobody a prostoru pro možnou vlastní realizaci (proto je také obtížně měřitelný).

Tento „souhrnný profit“ nezávisí jen na bezprostředně vynakládaném úsilí, ale také na tom s čím ten, který subjekt vstoupil do integrační hry. Jsem si vědom jisté vágnosti takto formulované hypotetické konstrukce i obtížnosti empirické verifikace, její platnost, či neplatnost se zřejmě může potvrdit teprve po delším každodenním soužití v rozšířeném společenství a nových společenských podmínkách.

Prof. Ing. František Zich, DrSc

» Spokojenost s bydlením mezi mladými občany ČR

V průběhu roku 2001 realizoval tým Socioekonomie bydlení Sociologického ústavu AV ČR rozsáhlé šetření postojů české populace k problematice bydlení. Výzkum *Postoje k bydlení v ČR 2001* byl proveden na vzorku více než 3 500 respondentů starších 18 let. Výběr dotazovaných byl proveden metodou kvótního výběru, přičemž kvótní znaky zahrnovaly: věk, vzdělání, velikost místa bydliště a částečně právní důvod užívání k domu/bytu respondenta. S ohledem na tyto charakteristiky je výběrový soubor reprezentativním vzorkem české populace. Sběr dat provedla ve všech velikostních pásmech obcí agentura STEM, výzkum finančně podpořily Grantová agentura Akademie věd České republiky (grant č. S7028004) a Ministerstvo pro místní rozvoj. Respondenti byli formou standardního rozhovoru dotazováni na spokojenost se svým současným bydlením a situací v oblasti bydlení v ČR obecně,

názory na finanční dostupnost bydlení, postoje k černému trhu s byty, k bytové politice státu, srovnání současné situace v oblasti bydlení se stavem před rokem 1989 a na řadu dalších tematických okruhů. Mapovány byly rovněž dosavadní i zamýšlené budoucí „dráhy bydlení“ (stěhování) českých domácností.

Nabízí se otázka, zda jsou mladí lidé celkově spíše spokojenější nebo spíše méně spokojeni se svým současným bydlením a situací v bydlení v ČR obecně v porovnání s respondenty vyššího věku. Věková hranice, podle které byli respondenti rozděleni na skupinu „mladých“ a „starších“, byla stanovena na 35 let. Tento věk představuje hranici, kterou stanovilo Ministerstvo pro místní rozvoj pro uznání nároku na poskytnutí úrokové dotace k hypotečnímu úvěru pro mladé lidi na koupi staršího bytu. V dalším textu se proto přidržíme tohoto věkového limitu a za mladé budeme považovat ty respondenty, kteří nepřekročili věk 35 let. V datovém souboru z výzkumu *Postoje k bydlení v ČR 2001* činí podíl respondentů ve věku do 35 let více než třetinu z celkového počtu dotázaných osob, v absolutním vyjádření 1 269 lidí.

Mladí lidé, kteří hledají své první nezávislé bydlení, se setkávají s celou řadou problémů. Na rozdíl od běžné praxe většiny západoevropských zemí, kde je nájemní sektor považován za místo, kde lidé vstupující na trh s bydlením obvykle zahajují svou dráhu bydlení, v České republice je situace poněkud odlišná. Především plošná regulace nájemného, která byla ve většině západoevropských zemích opuštěna v průběhu 70. let a nahrazována liberálnějšími metodami omezujícími nadměrné zisky pronajímatelů, způsobuje značnou rigiditu nájemního sektoru v ČR. Jejím důsledkem je fyzická nedostupnost nájemních bytů s regulovaným nájemným a do značné míry uměle vytvářená iluze bytové nouze⁵. Mladí lidé jsou nuceni hledat bydlení v segmentu výrazně nákladnějšího bydlení vlastnického nebo jsou odkázáni na podnájem či pronájem v bytech soukromých majitelů (zpravidla za tzv. „tržní“ nájemné), případně bytech obecních (často nelegální pronájemy komunálních bytů). Takováto situace může být zdrojem vznikajících sociálních konfliktů ve společnosti („střet“ mezi těmi, kdo se nějakým způsobem dostali do sektoru regulovaného nájemního bydlení a ostatními, kteří jsou odkázáni na výrazně nákladnější výše zmíněné formy bydlení) a může představovat důvod, proč se názory a postoje mladých respondentů v některých otázkách mohou výrazně lišit od postojů starších lidí, kteří svou bytovou situaci zpravidla již určitým způsobem vyřešili.

⁵ Jak ukázaly výsledky posledního Sčítání lidu, domů a bytů provedené ČSÚ v roce 2001, z hlediska ukazatele celkového počtu bytů připadajících na 1 000 obyvatel Česká republika nijak výrazně nezaostává za vyspělými zeměmi.

Hypoteticky by bylo možno předpokládat, že mezi mladými lidmi najdeme vyšší podíl těch, kteří budou se svým současným bydlením nespokojeni. Příčin jejich nespokojenosti přitom může být celá řada – nevyhovující bydlení společně s rodiči, fyzická nedostupnost nájemního bydlení a finanční nákladnost bydlení vlastnického, nevyhovující dočasné formy bydlení např. v podnájmech, pronájmech, na kolejích apod. Tato hypotéza se potvrzuje i po jejím ověření na datech z výběrového souboru. Zatímco ve skupině respondentů starších 35 let spokojenost se současným bydlením ohodnotilo známkou⁶ jedna až pět 83,2 % osob, ve skupině mladých lidí ve věku do 35 let činil odpovídající podíl 77,1 %. Jestliže průměrná známka, kterou ocenili své současné bydlení lidé ve věku do 35 let činila 4, mezi lidmi staršími 35 let měla hodnotu 3,6. Nejedná se o nikterak propastný, ale statisticky významný rozdíl. Z uvedených hodnot je dále zřejmé, že čeští občané jsou obecně se svým současným bydlením v průměru velmi spokojeni.

Podíl mladých respondentů nespokojených se svým současným bydlením se nijak výrazně nemění v závislosti na velikostní kategorii obce, ve které se toto bydlení nachází. Nelze tedy říci, že by například mladí lidé žijící ve velkých městech byli se svým bydlením výrazně spokojenější než mladí lidé žijící v menších městech nebo na vesnicích. Významná souvislost však existuje mezi typem právního důvodu užívání domu nebo bytu, resp. typem zástavby a spokojeností s bydlením. Nejvyšší podíl respondentů nespokojených se současným bydlením najdeme mezi osobami, které žijí v přechodných formách bydlení (mezi ně řadíme služební byty, podnájem, ubytovny, penziony, azylové domy, koleje, domy s pečovatelskou službou apod.), dále pak mezi respondenty bydlicími v nájemních bytech soukromých pronajímatelů a konečně mezi osobami žijícími v obecních nájemních bytech. Nejspokojenější jsou pak pochopitelně vlastníci – zejména rodinných, ale i bytových domů a bytů v osobním vlastnictví. Vyšší podíl těch, kteří jsou se svým současným bydlením spíše nespokojeni, žije rovněž v bytových domech na sídlištích.

Jedna věc je však spokojenost se svým současným bydlením a druhá spokojenost se situací v oblasti bydlení obecně. Zatímco se současným bydlením jsou více nebo méně spokojeny téměř tři čtvrtiny respondentů, se současnou situací v oblasti bydlení v ČR je velmi nebo spíše spokojeno pouhých 26 % respondentů mladších 35 let a necelých 34 % respondentů ve věku nad 35 let. Významně vyšší podíl mladých respondentů, kteří jsou nespokojeni se současnou situací v oblasti bydlení, žije v přechodných formách bydlení, v nájmech u soukromých majitelů bytů a v sektoru obecního nájemního bydlení. Obecně

jsou tedy se současnou situací v oblasti bydlení v ČR nejméně spokojeni ti lidé, kteří jsou nejméně spokojeni i se svým současným bydlením. Na příčiny jejich nespokojenosti se současnou situací v oblasti bydlení v ČR lze usuzovat rovněž z odpovědí na otázku, jak hodnotí dnešní situaci v oblasti bydlení v porovnání se situací před rokem 1989. Bezmála 70 % respondentů se domnívá, že možnost získat první byt je dnes spíše horší nebo dokonce mnohem horší než tomu bylo před rokem 1989. Podíl respondentů, kteří jsou tohoto názoru, je přibližně stejný v obou skupinách - mladých i starších osob. Pestrost nabídky bytů hodnotí pozitivně v porovnání se situací před rokem 1989 bezmála 60 % respondentů, přičemž jejich podíl se mezi věkovými skupinami statisticky významně neliší. Názory mladých respondentů jsou více vyhraněné při hodnocení kvality bytů nabízených dnes a před rokem 1989. Mezi mladými lidmi ve větší míře převažují odpovědi, které vyzdvihují kvalitu bytů nabízených v současnosti před kvalitou bytů postavených před rokem 1989. Většina respondentů (73,3 %) se domnívá, že nebezpečí ztráty bydlení dnes představuje mnohem aktuálnější problém a podstatně větší riziko, než tomu bylo před rokem 1989. Necelých 21 % respondentů je názoru, že riziko ztráty bydlení je v současné době přibližně stejné jako před rokem 1989 a pouhých 6 % odpovědělo, že riziko ztráty bydlení je v současné době spíše nižší ve srovnání se situací před rokem 1989. Mezi respondenty ve věku do 35 let a staršími 35 let přitom opět nejsou v odpovědích na tuto otázku statisticky významné rozdíly.

Z uvedeného je zřejmé, že mladí lidé jsou v průměru méně spokojeni jak se svým současným bydlením, tak se situací v oblasti bydlení v ČR obecně, v porovnání s respondenty vyššího věku. Zda se míra jejich nespokojenosti odráží i v jejich názorech na úlohu státu v oblasti bydlení a bytové politiky, si povíme příště.

Mgr. Petr Sunega

⁶ Respondenti měli svou celkovou spokojenost se současným bydlením ohodnotit známkami v rozmezí 1 až 10, kde známka 1 znamenala velmi spokojen a známka 10 velmi nespokojen.

« Vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky dne 31. května 2003 » « Redakční rada: Daniel Čermák, Anna Čermáková, Dana Hamplová, Iva Chludilová, Tomáš Lebeda, Yana Leontiyeva, Hana Maříková, Petra Rakušanová, Ondřej Roubal, Markéta , Sedláčková, Adéla Seidlová, Natálie Simonová, Petr Sunega, Petra Šalamounová » « Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel/fax: +420 286 840 129, 130, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 » « © Sociologický ústav AV ČR, Praha »